

В. В. Радзивілюк,
кандидат юридичних наук,
доцент

ПРЕДМЕТ ІНСТИТУТУ ЗАПОБІГАННЯ БАНКРУТСТВА (НЕСПРОМОЖНОСТІ)

У статті розкрито питання визначення кола, системи та ознак відносин, які складають предмет інституту запобігання банкрутству (неспроможності).

Ключові слова: запобігання банкрутству (неспроможності), відносини, банкрутство, неспроможність, боржник, кредитор, процедура.

Ускладнення та диференціювання відносин банкрутства (неспроможності) їх значення в сучасному господарському житті все це викликає надзвичайний інтерес як з боку науковців, так і практиків до дослідження названих відносин та їх складових, до вдосконалення відповідних законодавчих приписів, які регламентують відносини банкрутства (неспроможності).

Аналіз сучасного законодавства про банкрутство (неспроможність) як в нашій країні так і в інших країнах світу та тенденцій його розвитку дозволяє дійти висновку, що в теперішній час процедури відновлення платоспроможності, процедури врегулювання боргів та різноманітні й багато численні заходи запобігання банкрутству (неспроможності) боржника посідають основне місце серед усіх інших процедур банкрутства (неспроможності), та відповідно, заходів, які в їх межах застосовуються, з огляду на макроекономічні завдання законодавства про банкрутство (неспроможність) кожної конкретної країни, практику його застосування та основні цілі права банкрутства (неспроможності).

Саме тому, юридична наука не може не обійти увагою проблему, пов'язану з правом на життя такого правового явища як запобігання банкрутству (неспроможності) боржника.

На жаль, якщо ми беремо до уваги предмет дослідження, то вітчизняними теоретиками в основному досліджувались питання присвячені предмету права (інституту) банкрутства (неспроможності). Проте до цього часу немає єдиної думки не тільки про його предмет але й галузеву приналежність та про його місце в системі права.

Зокрема, проблеми визначення предмета права (інституту) банкрутства (неспроможності) в той чи іншій мірі висвітлювались у працях М. І. Тітова [1, с. 22], Б. М. Полякова [2, с. 8 – 41], В. В. Джуна [3: с. 109–110, 202, 205 тощо], О. М. Бірюкова [4; с. 12–13, 27], В. С. Щербини [5; с. 335], О. О. Степанова [6; с. 8].

Отже, питання щодо місця інституту запобігання банкрутству (неспроможності) в системі права, його галузевої належності, предмету його регулювання та наявності відповідних системоут-

ворюючих характеристик до цього часу залишилось відкритим.

Запобігання банкрутству (неспроможності) представляє собою інститут правової системи України та, зокрема, складову права банкрутства (неспроможності). Право банкрутства складається із правових норм, що регулюють відповідні суспільні відносини.

Існування значної кількості норм, які регулюють певну групу відносин, що пов'язані з запобіганням банкрутству (неспроможності) суб'єктів господарювання, не викликає сумніву. Предмет інституту запобігання банкрутству (неспроможності) також складають специфічні суспільні відносини (які мають порівняно самостійний характер) у межах сфери регулювання права банкрутства (неспроможності). Саме тому поняття предмета тісно пов'язано з питанням про те, які взагалі відносини регулюються нормами інституту запобігання банкрутству (неспроможності)? Без відповіді на це питання важко зрозуміти, що ж являє собою національний інститут запобігання банкрутству (неспроможності). Однак відповідь на це питання не така проста, як це уявляється на перший погляд. Справа у тому, що коло суспільних відносин, які регулюються нормами інституту запобігання банкрутству (неспроможності), досить велике та неоднорідне.

То чи інше вирішення питання відносно правової природи відносин запобігання банкрутству (неспроможності), їх змісту та складу, визначення іманентних рис даних відносин, рівно як і будь якого іншого теоретико-догматичного питання, можливо лише на ґрунті певного позитивного правового матеріалу.

Норми інституту запобігання банкрутству (неспроможності) розповсюджують свою дію на цілу систему взаємопов'язаних та взаємозумовлених відносин, які виникають між боржником, його кредиторами та особами, що до них прирівнюються, учасниками провадження по справі про банкрутство при здійсненні процедур запобігання банкрутству (санації, мирової угоди та певним чином, розпорядження майном боржника), зокрема, відносини по визнанню грошових вимог креди-

торів, відносини, що виникають при звільненні працівників боржника, відносини, які виникають при функціонуванні представницьких органів кредиторів, при виконанні повноважень арбітражним керуючим, при визнанні угод боржника недійсними, відносини по примусовій реалізації майна боржника (банкрута) в межах судової процедури санації, відносини, що реалізуються у рамках позасудових процедур, відносини, що виникають між господарським судом та особами які приймають участь у провадженні у справі про банкрутство тощо

Будь-яка система, в тому числі система відносин запобігання банкрутству (неспроможності) має ядро, навколо якого формуються, об'єднуються, інтегруються, розвиваються та структуруються її компоненти. Це ядро відіграє роль спрямовуючої основи в організації і функціонуванні усій системі та кожної її складової.

Таким ядром є ті основні групи суспільних відносин, що складають предмет інституту запобігання банкрутству (неспроможності). І як побачимо далі, саме наявність цих різноманітних, великих за обсягом та органічно пов'язаних груп відносин, що характеризуються спільними рисами, дозволить визначити особливий предмет названого інституту.

Перш за все, до них належать майнові відносини, що виникають між боржником (банкрутом) та його кредиторами у зв'язку з неможливістю виконання боржником грошових зобов'язань, з приводу встановлення, врегулювання та погашення боргів (їх частини) у порядку встановленому законом за рахунок майна боржника. Основна група цих відносин має характер господарсько-правових, зобов'язальних відносин, що виникають між боржником та його кредиторами внаслідок невиконання боржником грошових зобов'язань відповідно до господарсько-правових договорів, зобов'язань перед засновниками (учасниками) боржника, який має статус юридичної особи, що виникли з такої участі та на інших підставах передбачених господарським законодавством, інші майнові відносини, що виникають у рамках процедур запобігання банкрутству (неспроможності): санації, мирової угоди тощо.

Організаційні відносини, що виникають при здійсненні Державним органом з питань банкрутства управління майном підприємств, що належать до сфери управління Мінекономіки, при здійсненні реструктуризації підприємства, перепрофілюванні виробництва, закриття нерентабельних виробництв інших аналогічних заходів, які застосовуються у межах процедури санації, прийняття уповноваженим органом рішення про проведення досудової санації державного підприємства, затвердження плану досудової санації державного підприємства, управління справами неплатоспроможного боржника (банкрута) тощо.

Матеріально – організаційні відносини, що виникають при реалізації рішення трудового колективу державного підприємства, щодо передачі йому

цілісного майнового комплексу підприємства-боржника в оренду, при здійсненні управління майном боржника, при продажу в процедурі санації майна боржника як цілісного майнового комплексу тощо.

Процедурні відносини, що охоплюють порядок здійснення процедур запобігання банкрутству (неспроможності), наприклад, порядок здійснення мирової угоди, порядок попереднього погодження плану санації боржника з органом, уповноваженим управляти державним майном, порядок провадження процедури санації боржника його керівником тощо.

До зазначеної великої групи відносин запобігання банкрутству (неспроможності) примикають менш значні за обсягом різновиди відносини, що у свою чергу поділяються в залежності від того, який суб'єкт виступає у якості кредитора на:

– відносини, які мають характер цивільно-правових зобов'язальних відносин та виникають між боржником та його кредиторами внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, внаслідок несплати авторської винагороди та з інших підстав передбачених цивільним законодавством, які спрямовані на відновлення платоспроможності боржника врегулювання його боргів та відповідно погашення вимог кредиторів повністю або частково;

– відносини, що входять до сфери трудового права та пов'язані з невиконанням боржником зобов'язань щодо виплати заборгованості із заробітної плати працівникам боржника, зокрема, відносини, що виникають при звільненні працівників боржника, які не можуть бути задіяні в процесі реалізації плану санації тощо;

– відносини, які спрямовані на відновлення платоспроможності боржника та відповідно погашення вимог кредиторів що мають характер публічно – правових та входять до сфери податкового права і які виникають між боржником і органами державної податкової служби внаслідок невиконання боржником обов'язку по сплаті податків та зборів; відносини, які входять до сфери права соціального забезпечення та виникають між боржником та органами Пенсійного фонду України внаслідок невиконання боржником обов'язку по сплаті збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, відносини, що виникають між боржником та органами фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування (Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності) внаслідок невиконання боржником обов'язку по сплаті внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; відносини, що входять до сфери митного права та виникають між боржником і митним органами внаслідок невиконання боржником обов'язку по сплаті акцизного збору та податку на додану вартість,

ввізного та вивізного мита, інших податків і зборів (обов'язкових платежів), які відповідно до законів справляються при ввезенні (пересиланні) товарів і предметів на митну територію України або вивезенні (пересиланні) товарів і предметів з митної території України.

Ще до однієї великою за обсягом та значенням групи відносин слід віднести господарсько-процесуальні відносини, що виникають між господарським судом, сторонами та іншими учасниками провадження у справі про банкрутство на усіх стадіях такого провадження – від подання визначеними особами та прийняття господарським судом заяви про порушення провадження у справі про банкрутство до виконання відповідного судового акту, прийнятого господарським судом за результатами розгляду справи по суті, припинення такого провадження та перегляду справи у апеляційному порядку, касаційному порядку, перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами та у всіх відповідних процедурах банкрутства. До названих відносин, наприклад, належать такі, що виникають та реалізуються при скасуванні або заміні заходів щодо забезпечення вимог кредиторів тощо.

І нарешті, можна назвати ще кілька видів відносин, які хоча й тісно пов'язані з усіма вищезазначеними відносинами але розташовані дещо окремо від поіменованих видів відносин запобігання банкрутству (неспроможності).

До таких відносин належать різноманітні відносини, що виникають у зв'язку та з приводу відновлення платоспроможності банків – боржників, врегулювання їх боргів та відповідно погашення вимог кредиторів повністю або частково, які входять до сфери банківського права.

А також, ті відносини неспроможності, що мають на меті відновлення платоспроможності та виходять за межі однієї державної юрисдикції, а саме, так звані «зовнішні» відносини запобігання неспроможності, які входять до сфери відносин транскордонної неспроможності,

Безперечно, що таке різноманіття відносин запобігання банкрутству (неспроможності) обумовлює наявність іманентних ним ознак та характеристик.

Отже, специфічність відносин запобігання банкрутству (неспроможності) може бути зведена до наступних моментів:

- відносини запобігання банкрутству (неспроможності) складні та не одномірні. Вони виникають у сфері господарювання та основний масив названих відносин, тяжіє до предмету господарського права та господарсько-процесуального права, у тому числі. До цих основних груп відносин приносять відносини, які входять до сфери цивільного, трудового, банківського, податкового права та інших галузей права.

- відносини запобігання банкрутству (неспроможності), як і відносини банкрутства (неспроможності), взагалі, виникають із своєрідних чітко визначених законодавством юридичних фактів, до яких відносяться факт наявності заборгованості

певного розміру, яка не погашена у певний, визначений в законі строк та факт подання чітко визначеними в законі особами заяви про порушення справи про банкрутство до господарського суду. Тут важливо підкреслити, що ці факти є основою на який виникають, як зазначалося вище, численні, різноманітні, та тісно пов'язані між собою правовідносини причому не лише майнові але й організаційні, процесуальні, процедурні та інші відносини. Ці відносини виникають меж певним колом осіб та тривають у межах певних визначених законодавством строків;

- особливими є й сукупність юридичних засобів, прийомів регулювання та впливу на відносини запобігання банкрутству (неспроможності), зокрема. Метод правового регулювання відносин запобігання банкрутству (неспроможності), як і відповідно відносин банкрутства (неспроможності) поєднує у собі елементи імперативного характеру з диспозитивним (дозвільними) елементами. Одночасне поєднання у даному методі правового регулювання імперативних та диспозитивних, публічно правових та приватноправових правових основ пояснюється правовою природою права банкрутства (неспроможності). До методів правового регулювання відносин запобігання банкрутству (неспроможності) належать: метод владних приписів, метод автономних рішень, метод координації та метод рекомендацій;

- своєрідність відносин запобігання банкрутству (неспроможності), як складової відносин банкрутства (неспроможності) обумовлює наявність особливого суб'єктного складу названих відносин та особливого правового статусу учасників даних відносин та господарського суду.

Суб'єктом відносин запобігання банкрутству (неспроможності) як і відносин банкрутства (неспроможності) виступає не просто боржник, а та особа, що має певні юридичні характеристики. Отже, відносини запобігання банкрутству (неспроможності) мають і ту особливість, що вони прив'язані до такого суб'єкта як боржник – суб'єкт підприємницької діяльності та прирівняних до нього суб'єктів, який виступає, як правило, в даній якості при наявності певних законодавче визначених умов, зокрема, якщо він не може погасити грошові зобов'язання перед кредиторами у сумі не меншій ніж вказано в законі та на протязі певного часового періоду, встановленого законодавчими приписами і при умові, що він має декілька кредиторів.

Особливу увагу при розгляді зазначеної характерної риси відносин запобігання банкрутству (неспроможності) слід звернути на те, що боржник (банкрут) зазнає суттєвого обмеження в своїх правах щодо управління та розпорядження належним йому майном, причому ступень такого обмеження залежить від цілої низки законодавчо встановлених факторів.

Що стосується кредиторів, то з моменту порушення провадження у справі про банкрутство вони позбавляються можливості окремо здійснюва-

ти права щодо задоволення своїх вимог у індивідуальному порядку, Всі дії від імені кредиторів здійснюються колегіальними органами кредиторів. Тобто у цих відносинах діє так званий «колективний» кредитор; специфічними є й принципи відносин запобігання банкрутству (неспроможності).

Викладене вище дає змогу сформулювати наступне визначення відносин запобігання банкрутству (неспроможності).

Відносини запобігання банкрутству (неспроможності) являють собою сукупність матеріальних, організаційних, процесуальних та інших взаємопов'язаних суспільних відносин, що складаються між боржником та його кредиторами, між названими особами та учасниками провадження у справі про банкрутство а також господарським судом у зв'язку та внаслідок з неплатоспроможністю боржника, що виникла у зв'язку з незадовільними результатами здійснення останнім господарської діяльності, реалізація цих відносин має на меті відновлення платоспроможності боржника, врегулювання його боргів і запобігання банкрутству та ліквідації неплатоспроможного боржника.

Виявлені ознаки відносин запобігання банкрутству (неспроможності) та визначення останніх бу-

дуть покладені в основу дослідження, присвяченого з'ясуванню правової природи відносин запобігання банкрутству (неспроможності) та місця цього явища в системі національного права.

Література

1. *Тітов М. І.* Банкрутство: матеріально-правові та процесуальні аспекти/ За ред. В. М. Гайворонського. – Харків: Фірма «Консум», 1997. – 192 с.
2. *Поляков Б. М.* Право несостоятельности (банкрутства) в Украине. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 440 с.
3. *Джунь В'ячеслав Васильович* Теоретико-прикладні проблеми реформування законодавства України про банкрутство: Дисертація д-ра юрид. наук: 12.00.04/ Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2009. – 499 с.
4. *Бірюков О. М.* Транскордонні банкрутства: теорія і практика: монографія/ О. М. Бірюков. – Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 318 с.
5. *Щербина В. С.* Господарське право: підручник / В. С. Щербина. – 4-те вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 640 с.
6. *Степанов А. А.* Предупреждение банкротства в рамках производства по делу о банкротстве: Теория и практика: Монография. – К.: КНТ, 2008. – 312 с.

В. В. Радзивилук

Предмет института предотвращения банкротства (несостоятельности).

В статье раскрываются вопросы определения круга, системы и признаков отношений, составляющих предмет института предотвращения банкротства (несостоятельности).

V. V. Radzyvilyuk

Subject institute prevent bankruptcy (insolvency).

The report disclosed the issue of determining a circle of relations and attributes that are the subject of the institute to prevent bankruptcy (insolvency).